

Sterke klanktekenkoppelingen, veel meer dan letters!

1. Inleiding

Jarenlang onderzoek toont aan hoe belangrijk het is om jonge kinderen een goede basis voor aanvankelijk lezen mee te geven (Van Druenen e.a. 2017). Het verkennen van letters maakt hier deel van uit. Zonder letters, woorden en zinnen valt in onze geletterde wereld immers weinig te beginnen. Letters zijn dus van belang, maar wat er nog meer toe doet, zijn de sterke verbindingen tussen de vorm van de letter en de klank ervan: de zogenaamde klanktekenkoppelingen. Deze bijdrage licht toe hoe we kinderen kunnen stimuleren om klanken en letters te verkennen op een manier die volledig bij jonge kinderen past. Daarbij ligt het accent op het alzijdig onderzoeken van de klank en de letter, o.a. door zintuiglijk te beleven hoe de klank wordt uitgesproken. Daarnaast gaan we in op hoe klankeigenschappen een belangrijke rol spelen bij het stimuleren van het fonemisch bewustzijn (Van den Broeck & Geudens 2016).

2. Aandacht voor de fysieke beleving

Bij elke letter hoort een bepaalde klank. Kleuters komen in de eerste plaats met die klank in contact. Eigenlijk gebruiken ze heel hun leven al klanken. Maar tussen het gebruiken van klanken en (a) het bewustzijn dat er klanken in woorden zitten en (b) dat die klanken ook nog eens overeenkomen met lettersymbolen, zit nog een wereld van verschil. Het bewustzijn dat er klanken in woorden zitten, groeit m.a.w. niet spontaan (Geudens 2006). Zonder een expliciet of gestructureerd aanbod, komen kinderen niet tot het besef dat een woord als *maan* bestaat uit de klanken /m/, /aa/ en /n/, zeker niet de kinderen die een vertraagde taalontwikkeling doormaken. De klanken of fonemen in *maan* zijn immers niet als aparte elementjes te onderscheiden van elkaar (Van den Broeck & Geudens 2016). Daarom is het belangrijk om bij een nieuwe letter niet alleen eerst goed te luisteren naar de klank, maar de klank ook expliciet te onderzoeken: voelen en kijken wat er met je mond, lippen, keel en neus gebeurt als je de klank uitspreekt. De bewegingen die je maakt als je een klank uitspreekt, zijn immers concreet zichtbaar en voelbaar. Dat maakt de klank veel minder abstract, zeker wanneer ook de visuele lettervorm daarbij getoond en gevoeld wordt (Van den Broeck & Geudens 2016). Het spel om klanken en letters te onderzoeken, heeft een belang-

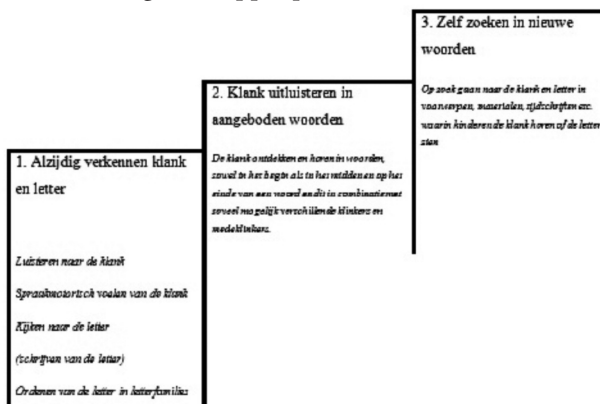
rijke functie. Zo wordt er namelijk een sterker spoor nagelaten in de hersenen en wordt de kwaliteitsvolle representatie van de letter versterkt (Ehri 2014). Onderzoek laat zien dat er dankzij deze aandacht voor articulatie meer effect behaald wordt bij het herkennen van klanken (Buntinx e.a. 2017), bij het aanleren van letters en bij het aanvankelijk lezen (Boyer & Ehri 2011). Alle kinderen profiteren hiervan, juist ook meer-talige kinderen die nog niet alle Nederlandse klanken kennen (Roberts 2005) of kinderen die een vertraagde taalontwikkeling doormaken (Van Druenen e.a. 2017). De aandacht voor de fysieke beleving van klanken en letters draagt voor elk kind aanzienlijk bij aan de basis voor het aanvankelijk lezen.

3. Expliciet, betekenisvol én speels

Een expliciet aanbod is dus nodig. De valkuil bestaat er in de praktijk echter soms in om klank- en letteractiviteiten als losse lessen aan te bieden, met een expliciete focus op het beheersen van letters. De essentie ligt er echter in om de nieuwsgierigheid van kinderen aan te wakkeren, waardoor ze zelf op zoek gaan naar klanken en letters in woorden en onderzoeken hoe bepaalde letters ‘klinken’. We begeleiden hen in hun tocht door telkens die prikkels te geven waarmee de tocht veilig en plezierig verloopt. ‘Spel’ is het sleutelwoord, maar het gaat natuurlijk wel om een expliciet en gestructureerd aanbod. En dat gaat perfect hand in hand. Het inbedden van klank- en letteractiviteiten in een betekenisvolle context biedt een oplossing. Het verhoogt immers de nieuwsgierigheid en inleving van de kleuters.

4. Stappen bij het stimuleren van klanktekenkoppelingen

Binnen die betekenisvolle context is een duidelijke opbouw voor het onderzoeken en beleven van klanktekenkoppelingen belangrijk, als een vorm van routine bijvoorbeeld. Een illustratie daarvan is volgend stappenplan:

Figuur 1 – Stappenplan voor het onderzoeken en beleven van klanktekenkoppelingen.

De eerste stap is het alzijdig verkennen. Een belangrijk aspect daarbij is het spraakmotorisch voelen van de klank. Het voelen en zien maakt de klank bespreekbaar en expliciet, maar het is geen doel op zich. De onderzoekende handelingen, waarbij kinderen met hun handen en vingers voelen aan hun mond, tong, keel, neus, enz., mogen eveneens niet verward worden met klankgebaren. Het gaat niet om geheugensteuntjes of om in te oefenen gebaren die vaak een abstracte of zelfs geen enkele relatie meer laten zien met de klank of vorm. Geheugensteuntjes werken immers anders bij het ene kind dan bij het andere en ze moeten ook weer worden afgeleerd op het moment dat automatiseren cruciaal wordt (Wentink, Hoogenboom & Cox 2009). Anders dan geheugensteuntjes zijn de eigenschappen van een klank en letter: hoe de klank klinkt en voelt, hoe de letter eruitziet, hoe je die vorm maakt, enz. Ze zijn met andere woorden onlosmakelijk verbonden met de klanktekenkoppeling en vormen dus geen extra ballast.

Bij de volgende stap (de klank ontdekken in woorden) gaat het om de klank leren onderscheiden of uitluisteren tussen andere klanken, waarmee we zowel het fonemisch bewustzijn als de klanktekenkoppeling versterken. Daarbij is het belangrijk om de woorden zo te selecteren dat de klank makkelijker te onderscheiden of 'ontdekken' is. Hierbij spelen klankeigenschappen een belangrijke rol. Sommige medeklinkers hangen, bijvoorbeeld door een proces van co-articulatie, veel sterker vast aan de volgende of vorige letter. Zo is het makkelijker om /aa/ in *aap* te horen dan in *paar*. In *aap* hoor je immers duidelijk een onderscheid tussen /aa/ en /p/. En zo hoor je /t/ beter in *noot* dan in *toon* (Van den Broeck & Geudens 2016). Met dit soort eigenschappen kunnen we rekening houden als we zelf woorden aanbieden aan kinderen of kinderen willen helpen die het moeilijker vinden om klanken in woorden te onderscheiden.

In een laatste stap gaan de kinderen zelf op zoek naar andere woorden waarin ze de klank horen of naar materiaal waarop ze de letter zien.

6. Met plezier!

Kinderen enthousiast maken, is de motor in dit verhaal. Dan pas krijgen ze immers plezier in taal en worden ze gestimuleerd om nog veel meer over zinnen, woorden, maar ook klanken en letters te ontdekken. Het alzijdig verkennen en onderzoeken van klanken en letters op een systematische én speelse manier draagt daartoe bij en geeft hen een belangrijke basis mee voor het aanvankelijk lezen. Het is een van de belangrijke prikkels die we kinderen kunnen meegeven om later met plezier te leren lezen.

Referenties

- Boyer, N. & L. Ehri (2011). "Contribution of phonemic segmentation instruction with letters and articulation pictures to word reading and spelling in beginners". In: *Scientific studies of reading*, 15, p. 440-470.
- Broeck, W. Van den & A. Geudens (2016). 'De rol van alfabetische en woordspecifieke kennis in didactiek en interventie van technisch lezen'. In: W. Van den Broeck (red.). *Handboek dyslexieonderzoek. Wetenschappelijke inzichten in diagnostiek, oorzaken, preventie en behandeling van dyslexie*. Leuven: Acco, p. 127-152.
- Buntinx, J., A. Vandensande, I. Zink, S. Feryn, H. Taelman & L. Van Severen (2017). "Het effect van de klassikale interventie 'Kaatje Klank' op het foneembewustzijn van normaalontwikkellende één- en meertalige kleuters uit de tweede kleuterklas". In: *Logopedie*, 30 (1), p. 37-54.
- Druenen, M. Van, F. Scheltinga, H. Wentink & L. Verhoeven (2017). *Protocol leesproblemen en dyslexie voor groep 1 en 2*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.
- Ehri, L.C. (2014). "Orthographic Mapping in the acquisition of sight word reading, spelling memory, and vocabulary learning". In: *Scientific Studies of Reading*, 18 (1), p. 5-21.
- Geudens, A. (2006). 'Phonological awareness and learning to read a first language: Controversies and new perspectives'. In: F. van de Graats, J. Kurvers & M. Young-Scholten (eds.). *Low educational second language and literacy acquisition*. Utrecht: LOT, p. 25-45.
- Roberts, T.A. (2005). "Articulation accuracy and vocabulary size contributions to phonemic awareness and word reading in English language learners". In: *Journal of Educational Psychology*, 97 (4), p. 601-616.
- Wentink, H., S. Hoogenboom & A. Cox (2009). *Leesonderwijs en leesbegeleiding voor leerlingen met ernstige spraak- en/of taalmoeilijkheden. Een katern bij de protocollen leesproblemen en dyslexie*. 's-Hertogenbosch: Masterplan Dyslexie.